

Förvaltning

En fungerande skötsel krävs för att bevara och utveckla parkernas karaktär och värden. Med klimatförändringar och en tätare stad ställs allt högre krav på att skapa långsiktigt hållbara parker med plats för fler besökare och högre slitage. Med nya möjligheter och krav på vad stadens grönytor kan bidra med behövs mer frekventa och medvetna insatser för att vårda, bevara och utveckla Södermalms gemensamma och allmänna rum.

Södermalm är en av de mest tätbebyggda och välbesökta stadsdelarna i Stockholm. Detta gör Södermalms parker och grönytor till några av Stockholms viktigaste allmänna ytor. Många av stadens parker används mycket flitigt och slitaget på både utrustning och vegetation är stort. På grund av detta kräver många av Södermalms parker och grönmiljöer en intensiv skötsel. Även naturmarken är omtyckt och välanvänd.

Med rätt skötsel gynnas den biologiska mångfalden och grönstrukturen blir mer tålig. Staden ska sträva efter att bedriva en ekologiskt inriktad skötsel med målet att skapa och bevara en hög biologisk mångfald. För att kunna erbjuda attraktiva parker och säkra lekplatser behövs god planering av skötseln och kontinuerliga underhållsinsatser.

Vårda, bevara och utveckla med förvaltning

Skötsel är ett samlingsbegrepp för drift och underhåll. Drift är återkommande insatser som sker med olika frekvens beroende på vilken typ av åtgärd det gäller, till exempel gräsklippning. Underhåll är återkommande reparationer i mindre omfattning för att hålla en anläggning i gott skick. Återkommande insatser utförda på rätt sätt behövs för att inte ackumulera underhållet. Ackumulerat underhåll drar ner livslängden och tåligheten för parken. Detta gäller särskilt träd, buskar och perenner. Rätt skötsel kan också bidra till att utveckla nya värden samt bespara dyra skötselinsatser framöver.

Att säkra och utnyttja resurserna väl är därför en viktig förutsättning som snabbt skapar mervärde. Både ur ett ekonomiskt perspektiv samt för vad som upplevs och värderas av invånarna och besökarna.

Vattning av perennplanteringar i Anna Lindhagens Täppa.

Etableringsskötsel

En av de mest krävande skötselformerna är den som sker i anslutning till nyanläggning. Det är här förutsättningarna sätts för hur snabbt och väl planteringen ska nå det utseende som är tänkt. Om skötseln brister i dette skede leder det ofta till kompletteringsplanteringar, omplantering samt försämrade förhållanden i planteringsytorna.

Skötselintensiva perioder

Vissa tider på året är mer skötselintensiva än andra. För bättre prioritering bör styrmedel utvecklas för prioriteringar under skötselintensiva perioder.

Utveckla värden

Om kunskapen, kompetensen samt möjligheterna finns så har utemiljöskötsel stor potential att utveckla värden och spara in på dyra åtgärder. En kompetent trädgårdsentreprenör kan tidigt identifiera och åtgärda problem som på sikt skulle bli dyra. Detta går också att åstadkomma med en noggrann kontroll och uppföljning.

Drift & Underhåll

I driften av park- och naturmarken ingår främst gräsklippning, ogräsrensning, röjning av sly och flera ofta återkommande arbetsuppgifter. Kontroll av lekplatser och vatten är även en viktig del för att säkerställa säker drift där boende och besökare kan nyttja park och naturmark. En annan viktig del av driften är den löpande städningen som även kompletteras med omfattande vår- och höststädningar.

Gräsytor

Gräsytor har många olika funktioner i staden. Olika gräsytor behöver skötas på olika sätt och skötselinsatserna bör anpassas efter väderförhållanden och användning.

Brukaravtal i Olle Adolphsons park.

Gräsytor behöver underhållas genom dressning, luftning och kompletteringssådd. Alternativ till de vanliga gräsytorerna kan bidra till att spara in på underhållet för gräsytor. Det pågår forskningsprojekt för detta som bör föjas upp.

Ängsgräsytor

Ängsgräsytor kan fungera som värdefulla habitat för djur och förmedla en känsla av ostörd natur. Ängsgräsytor och andra alternativa sätt att hantera öppna ytor är intressanta som alternativ till gräsmattor som inte har samma krav på ytanvändning.

Planteringsytor

Planteringsytor är alla ytor där buskar, perenner och annueller eller häckar växer. Gemensamt för alla dessa ytor är att de kräver att man rensar ogräs samt beskär bort döda och vissna växtdelar. De har ofta en

viktig funktion som bärare av olika ekosystemtjänster och vid dagvattenhanteringen samt bidrar till skönhetsvärden och fungerar som arkitektoniska element. Att hålla planteringsytor täta är viktigt för att förhindra ogrästtillväxt. Stockholms stad har på senare år arbetat mycket med makadam och biokol istället för vanlig jord. Detta har kraftigt minskat riskerna för kompaktering och är ett exempel på hur man i nyanläggning kan tänka för att underlätta driften. Bikolet har även bidragit till bättre tillväxt.

Planteringsytor - Buskage

Buskage ska skötas så att utseendet för arten bibehålls. Buskage används ibland som rumsavdelande funktion men kan även filtrera partiklar och mildra vind. Då alla arter fungerar olika krävs en artkunskap för att maximera blomsterprakt m.m. i beskärning och hantering av växtmaterialet. Att hålla en god blomning är en del i den ekologiska skötseln och är värdefullt för att gynna pollinatörer. Om buskage har etablerats

Att hålla efter vassen så att det inte växer igen är viktigt i parken vid Sickla Udde.

på rätt sätt och artvalet är bra för platsen så är det en stabil och väldigt bra tillgång i en parkmiljö.

Att underhålla buskage är främst att bidra med insatser som föryngringsbeskärningar och utrensning av frösådda träd. Om ogräsrensning och putsning av döda grenar görs kontinuerligt, som en del av driftarbetet behövs mindre omfattande underhållsinsatser.

Planteringsytor - Klippta häckar

Klippta häckar är en relativt skötselintensiv kategori. Klippt häck används fördelaktligen där de bidrar till estetiska eller kulturhistoriska värden som är viktiga för platsen.

Planteringsytor – Perenner

Perenner är ett välkommet inslag i parkmiljön tack vare blomsterprakten de bidrar med. Fungerande och vackra perennplanteringar kräver hög kunskap både i planeringen, anläggningen och skötseln. Att arbeta med olika sorters växtjordar anpassade efter olika växtmaterial är något som börjat användas mer under de senaste åren. Att få till fungerande växtsystem där platsernas förutsättningar får styra kan bidra till att mindre skötsel behövs. Exempelvis så kan man arbeta med näringsfattiga torra planteringar i vissa lägen, och blöta skuggplanteringar i andra lägen. Detta är ett effektivt sätt att få perennplanteringar där man kan hålla nere intensiteten på skötseln.

Vid underhåll av perennytor är det främst kompletteringsplantering man åsyftar. Delning av perenner, i de fall detta är möjligt, är ett enkelt sätt att få planeringen att sluta tätt. Påverkan på miljön blir också mindre då nytt växtmaterial inte behöver odlas upp och fraktas.

Träd

Träden är viktiga bärare av ekosystemtjänster i staden. De kan bidra med att skugga på varma dagar, mildra starka vindar, samt fördröja regn och ta tillvara dagvatten. De bidrar även med hälsoeffekter som att minska luftburna skadliga partiklar. För att träden ska kunna bidra med alla dessa funktioner krävs att de mår bra. Vid skötsel av träd är uppbyggnadsbeskränning en viktig del. Detta är ett underhållsmoment som bidrar till att träden kan bli långlivade och inte blir riskträd där större ingrepp behöver göras eller träd behöver tas ned. För att kunna säkra stadens trädpopulation krävs en tydlig trädplan och noggranna inventeringar. Det är viktigt att välja rätt trädart på rätt plats för att trädet ska få bästa möjliga förutsättningar på platsen.

Naturmark

Inom Södermalms stadsdelsområde ingår även mycket välbesökta och omtyckta naturmarker. Skötseln av natur är vanligtvis mer extensiv än skötseln av anlagda parker. En platsanpassad skötsel kan med fördel appliceras på dessa områden. Med platsanpassad skötsel menas att platsens förutsättningar får styra. Det är extra viktigt att förstå hur platsen ska upplevas, och inte applicera samma typ av skötsel som man gör på parkområden. Det är viktigt att förstå att naturmarken är ett skötselområde som i första hand kräver annan kompetens och kunskap, snarare än minskad skötsel, för att kunna utvecklas väl. En förutsättning för att kunna uppnå ett fint resultat till lägre kostnad är kompetens och kontinuitet.

Markbeläggningar

Driften av markbeläggningar hanteras på många olika sätt, men de främsta driftuppgifterna är att hålla de säkra och rena från ogräs. Detta är något som ofta tar stort arbetsutrymme men också är väldigt viktig för hur platsen uppfattas. Det utvecklas ständigt mer

miljövänliga och arbetseffektiva alternativ för att hålla markbeläggningar ogräsfria. Här kan flera olika ogräsbekämpningsmetoder utvecklas. Underhållet av markbeläggningar är oftast i form av reparationer av olika slag.

Renhållning

Kostnader för renhållning ökar konstant med fler besökare i våra parker. Skräpplockning och tömning av skräpkorgar är ett stort åttagande och nedskräpningen av parkerna är en stor utmaning för stadsdelsförvaltningen. Här behövs arbetas på flera sätt för att tillgodose behovet av renhållning i förhållande till användandet. Arbeta med detta är ett ständigt utvecklingsarbete.

Vinterskötsel & vinterunderhåll

Med vinterunderhåll är målet att stadens parker och ytor ska kunna åtnjutas även vintertid. Den viktigaste åtgärden är att tillgängliggöra huvudstråk genom snöröjning och halkbekämpning. Omfattningen på vinterunderhållet varierar stort mellan år och månader vilket bör beaktas i budgeten.

Vinterskötseln kan även bidra med att utveckla värden, till exempel genom att lämna snö och is som lekmaterial, att tillhandahålla isbanor och säkra pulkabackar och skidspår.

Vårstädning & vårskötsel

Vårstädning är en viktig del av att rusta och tillgängliggöra parker inför vår och sommar. Att samla upp grus och skräp i planteringar och på hårdgjorda ytor är av störst vikt. Detta är också en bra tid att göra förberedande insatser för växtligheten för att möjliggöra en enklare sommarskötsel. Beskränning av perenner är också en åtgärd som ska utföras under tidig vår.

Höststädning & höstskötsel

Höststädningen är den sista städningen innan snön kommer. Den består mestadels av sopning och upptagning av löv samt skräpplockning. Det är även bra att se över underhållsbeskränning och putsning av buskage samt delning av perenner.

Plaskdammar

Vattnet i plaskdammarna renas i ett reningsverk och kloreras. För att hålla en god vattenkvalitet stängs plaskdammarna av för grov rengöring och vattenbyte en gång i veckan. Mätning av vattenkvalitet och borttagning av skräp i vattnet görs dagligen.

Strand- och bryggbad

För att säkerställa att badplatser är i gott skick gör dykare en bottensyn inom badområdet där föremål tas bort innan varje badsäsong. Utöver detta fylls stranden på med sand och bojlinor och bryggor läggs ut. Hälsoaspekterna är viktiga och prover på vattenkvaliteten tas regelbundet.

Lekplatssäkerhet

Varje år säkerhetsbesiktigas samtliga allmänna lekplatser. Lekplatsbesiktningarna görs av en oberoende besiktningsman två gånger per år. Under besiktningen kontrolleras lekutrustningen och fallskyddet utifrån svensk standard. Eventuella allvarliga fel åtgärdas omgående och övriga fel och brister ska åtgärdas inom kort.

Bryggartäppan.

Naturvårdsinriktad skötsel för ökad biologisk mångfald

Genom anpassad och naturvårdsinriktad skötsel kan Södermalms parker och grönstråk snabbt utvecklas mot högre ekologiska värden. Höga ekologiska värden går ofta hand i hand med höga sociala värden, utan att för den delen innebära ökade driftkostnader. Däremot ställer en naturvårdsinriktad skötsel andra krav på kompetens hos entreprenörer och på deras utrustning. Nedan presenteras ett antal generella naturvårdsinriktade skötselåtgärder. Fler Stockholms-specifika naturvårdsåtgärder finns beskrivna på Stockholms stads Idébank på Miljöbarometern - Natur.

Kostnadsminskande skötselåtgärder

- Hävd, slåtter och bete på annars intensivt skötta gräsytor för mer robust och varierad flora (minskat antal arbetsinsatser).
- Minimerad gräsklippning på annars intensivt skötta gräsytor, tex i rondeller, vägfugger, och spårvägar för ökade ekologiska värden (minskade arbetsinsatser).
- Kvarlämning av död ved och ris för insektsliv, fågelliv, små däggdjur och kräldjur vid trygghetsröjningar samt gallring- och friställningsarbeten (minskade bortforslingskostnader). Särskilt viktigt för träd med tickor.
- Minimal beskärning av täta, snåriga buskage för småfågel (minskade arbetsinsatser).
- Vid trygghetsröjningar av döende eller döda träd samt av träd med röta eller svampangrepp kan en 'högstubbe' lämnas, dvs en större del av trädets nedre del, istället för att skapa en stubbe. Torrakor nyttjas av framför allt mindre hackspett. Särskilt viktigt på träd med tickor.

Budgetneutrala skötselåtgärder

- Gallring inom ekområden samt friställning av enstaka ekar. Innebär minimal budgetökning då detta endast behöver göras drygt vart 5-10e år och kan samordnads med röjningsarbeten.
- Stadsodlingar med brukaravtal.

Budgetökande skötselåtgärder

- Borttagande av sjuka träd och proaktiv bekämpning av invasiva arter
- Skötsel av blomsterplanteringar, gröna väggar mm
- Ändamålsenlig och kontinuerlig skötsel av anlagda groddammar; rensning av skräp, sly och akvatisk vegetation vart 3-5e år. Gallring av träd runt dammarna för att öka solinstrålningen och få en snabbare uppvärmning.

Kulturhistoriska miljöer

Skötsel vid fornlämningar och andra kulturhistoriska miljöer kan behöva styras tydligare med en högre detaljering för att lagkrav och andra åtaganden ska uppfyllas.

Organisation & ansvar

Ansvar för stadens parker, natur och vatten ligger på flera av stadens förvaltningar och bolag. Stadsdelsförvaltningen har ansvaret för skötseln av parker och naturområden. Stadsdelsförvaltningen sköter strandpromenader och utrustning som trappor, murar, parkmöbler, lekutrustning, skräpkorgar, stängsel, plaskdammar, gräsytor, planteringar och parkträd. Stadsdelen sköter även grön gatemark. Ansvar för belysning på vissa lekplatser och bollplaner ingår också i förvaltningens åtagande liksom räddningsstationer längs stränder och solbryggor. I både parker och naturområden förekommer fornlämningar som kräver särskild skötsel.

Trafikkontoret ansvarar för belysning längs gång- och cykelvägar. Trafikkontoret ansvarar också för större konstruktioner på parkmark såsom höga murar och broar. De har också investeringsansvar för grön gatemark samt det övergripande ansvaret för parkernas utveckling genom stadsträdgårdsmästaren.

Andra förvaltningar som på olika vis ansvarar för och kan påverka delar av parkerna är eploateringskontoret, miljöförvaltningen, kulturförvaltningen, fastighetskontoret, idrottsförvaltningen och stadsbyggnadskontoret samt de ledningsdragande bolagen.

Organisation

Hur man organiserar och delar upp skötseln i en upphandling kan ha stor betydelse för resultatet. I vissa fall väljer man att dela upp skötsel på geografiska områden och i andra fall på vilken kompetens som krävs för de olika arbetsmomenten.

Parkskötseln utförs av entreprenörer som stadsdelsförvaltningen har upphandlat i konkurrens. Stadsdelsför-

Exempel på ängsplantering.

valtningen ställer höga miljökrav på entreprenörerna. Driften av maskiner och deras drivmedel ska vara miljövänlig.

Upphandling och egen regi

Parkskötseln har under de senaste åren utförts av entreprenörer som upphandlats enligt Lagen om offentlig upphandling. Södermalms stadsdelsförvaltning har valt att utforma upphandlingen utifrån fastställda frekvenser för olika arbetsmoment. Detta tillsammans med kontroll och uppföljning genom kontinuerlig dialog med entreprenören har varit det vanliga förfarandet inom stadsdelsförvaltningen.

Under 2018 har nya regler och möjligheter dykt upp för lagen om offentlig upphandling. Bland annat förekommer nu en motiveringsskyldighet om man inte väljer att dela upp kontrakt på mindre delar i de fall detta är möjligt. Detta för att inte missgynna mindre aktörer på marknaden. Att titta på höjda krav för kompetens och yrkeserfarenhet hos utförande parkarbetare samt nya incitamentsmodeller kan vara en väg att styra resultat nå ökad kvalitet.

Idag finns möjligheten att vissa skötselobjekt utförs av personal inom ramen för arbetsmarknadsinsatser. Inom Södermalms stadsdelsförvaltning utförs arbete av arbetsmarknadsförvaltningen och sociala avdelningens servicegrupp.

Hjälpmedel i skötselarbetet

Medborgardialog & kommunikation

En viktig del för att hålla parker och gator i gott skick är kommunikationen med brukarna. Genom en väl etablerad kontakt med dem som vistas i området kan problem ofta identifieras och lösas smidigt och snabbt. Via mejl eller telefon kan medborgarna kontakta staden och lämna felanmälan. På synpunktportalen och i appen Tyck till Stockholm kan synpunkter, felanmälan, förslag och beröm lämnas. På en större och mer omfattande nivå kan även medborgarförslag lämnas in till staden direkt. Det är viktigt att förstå vilka brister brukarna ser i sin miljö och hur man på bästa sätt kan avhjälpa och bidra till en mer trivsam och funktionell stad.

Brukaravtal

Föreningar har möjlighet att teckna brukaravtal med stadsdelsförvaltningen. Förutsättningar för brukaravtal är att marken ägs av Stockholms stad och att området med brukaravtal ska vara fullt tillgängliga för allmänheten. Brukaravtal finns närmare beskrivet i avsnittet om allmänhetens engagemang.

Parkdatabasen

Parkdatabasen är stadens anläggningsregister över parker och naturmark. Här kan man bland annat hitta storlek på yta för anläggningar, parkmöbler och annan information som kan vara viktig att hantera i förvaltningen. Parkdatabasen är ett viktigt underlag för Stadsledningskontoret vid tilldelning av budgetmedel för skötsel. Därför är det viktigt att parkdatabasen kontinuerligt uppdateras och innehåller relevant information.

Teknisk handbok

Teknisk handbok innehåller regler, typlösningar och riktlinjer för nyanläggning, upprustning, drift och underhåll på offentlig mark. Syftet är att säkerställa en hög kvalitet på anläggningar och därmed öka livslängden. God kvalitet kan på kort sikt innebära höga investeringskostnader som på längre sikt kan leda till lägre drifts- och underhållskostnader.

Möbelprogrammet

Möbelprogrammet från år 2016 pekar ut riktlinjer vid möblering av nya gator, platser och parker samt vid upprustning av befintliga miljöer. Här finns förslag för soffor, bänkar, skräpkorgar och cykelställ. Möbelprogrammet ger förutsättningar för att på ett rationellt sett kunna lagerhålla reservdelar och enkelt reparera och laga möbler i parkerna.

Strategier för förvaltning

Ett effektivt resursutnyttjande och samspel mellan förvaltning och utveckling

Hållbara och tåliga parker

- ▶ **Uppdatera budget:** Förutsättningarna för parkdriften förändras i takt med att Södermalm utvecklas och invånarantalet ökar. Den totala budgetramen och fördelningsnyckeln för parkdrift bör därför regelbundet ses över och uppdateras. Analyser av kostnader för skötsel av park och natur ska regelbundet tas fram som ett underlag för stadens budgetarbete för parkdrift.
- ▶ **Rätt fysiska förutsättningar:** Hållbara parker behöver rätt växt på rätt plats. Därför bör varje ny grönyta strategiskt planeras utifrån att ge växtmaterialet rätt fysiska förutsättningar. Parkteknisk utveckling avseende material och markuppbbyggnad är också en del i att skapa mer slitagetåliga parker.
- ▶ **Nya gräsmattor:** Skötselplaner för hållbara gräsytor ska utvecklas och anpassade och specialiserade grönytor så som ängsmark och örtmatta utredas som komplement till gräsmattan.

Ökad biologisk mångfald

- ▶ **Information:** Skötselns betydelse för den lokala biologiska mångfalden ska synliggöras. Genom utökad information i parkerna och på stadens hemsida skapas en bättre förståelse för olika typer av skötselinsatser och vad de innebär.
- ▶ **Stärk kompetens:** Kompetensen kring ekologiska samspel och skötselåtgärder för ökad biologisk mångfald i Södermalms parker bör stärkas.

Nya metoder och processer utvecklas

- ▶ **Nya nyckeltalsmodeller:** Nya nyckeltalsmodeller baserat på parkernas användning bör identifieras och implementeras så ytor med olika besöksstryck ges olika kostnadsberäkningar.
- ▶ **Uppföljning av parkskötseln:** Metoder för kontroll och uppföljning av parkskötseln ska vidareutvecklas.

- ▶ **Organisering och upphandling:** Prova alternativ organisering av parkdriften och alternativa incitamentsmodeller för ökad kvalitet. Utveckla kompetens och yrkeserfarenhet hos utförare.
- ▶ **Ekosystemtjänster som analysverktyg:** Ekosystemtjänster som begrepp och analysverktyg ska föras in i skötselplanerna för att vegetationen ska få de bästa förutsättningarna för att skapa kulturella-, reglerande- och stödjande värden i stadsdelens parker.

Erfarenhetsåterföring och lärande mellan olika roller

- ▶ **Ökat samarbete vid planering:** God kvalitet och kostnadseffektiv parkskötsel skapas redan i planeringsskedet. Genom ökat samarbete och kunskapsutbyte mellan verksamma i alla led, från planerare till driftentreprenör, kan en effektiv parkdrift med god kvalitet skapas.

Referenser

Digitala källor

Fornlämningar, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2018). Visby: Riksantikvarieämbetet.

Fornsök [Elektronisk resurs]. (red.) (2002). Visby: Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig: http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?utm_source=fornsok&utm_medium=block&utm_campaign=ux-test (Hämtad: 2018-10-04)

Dataportalen [Elektronisk resurs]. Forskoleverksamhet (2011). Tillgänglig: <http://dataportalen.stockholm.se/dataportalen/?SplashScreen=No>

Miljöförvaltningens kartdatabas, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2018). Stockholm: Stockholms stad

Parkdatabasen, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2018). Stockholm: Stockholms stad

Sociotopkartan, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2009). Stockholm: Stockholms stad

Stadsmuseets kulturhistoriska klassifiering av byggnader, DpMap [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). Stockholm: Stockholms stad

Stockholms hamnar (2019) [Elektronisk resurs] *Hamnkarta*. Tillgänglig: <https://www.stockholmshamnar.se/hamnkarta/> (2019-03-14)

Stockholmskällan [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). *Karta över hela Stockholm, troligen ritad 1642*. Kung-

liga biblioteket/Kart- och bildsektionen/Stockholm 51:30. Stockholm: Stockholms stad. Tillgänglig: <http://www.stockholmskallan.se/> (Hämtad: 2017-12-11)

Stockholmskällan [Elektronisk resurs]. (red.) (2016). *Utsigten från Fru Bergqvists Trädgård*. Sjöberg, Josabeth (1812-1882). Inventarienummer SSM 11776. Stockholm: Stockholms stad. Tillgänglig: <http://www.stockholmskallan.se/> (Hämtad: 2017-05-28)

Södermalms stadsdelsförvaltning, Web-enkät

Hemsidor:

UNDP (2019). Globala målen. Tillgänglig: <https://www.globalamalen.se/> (Hämtad 2019-03-14)

Stadsledningskontoret (2018). *Stockholm växer: Södermalms Stadsdelsområde*. <https://xn--vxer-loa.stockholm/omraden/sodermalms-stadsdelsomrade/> (Hämtad 2018-02-28)

Stockholm konst (2019). *Konsten*. <https://www.stockholmkonst.se/konsten/> (Hämtad: 2019-03-14)

Muntliga källor

Hofling Daniel; byggnads- och trädgårdsantikvarie, Stadsmuseet (2019). Intervju, 24 januari.

Tryckta källor

Asker, Bertil (1986). *Stockholms parker, innerstaden*. Stockholm: Liber förlag

Barnkonventionen (1989). New York: Generalförsamlingen, FN- förbundet.

Bernhardsson, Siv & Söderström, Göran (2003). *Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden*. Stockholm: Stockholmia

Blomberg Å, Johansson M, Kempendahl K, Mehlis K (2009). *Parkplan Södermalm - Del 1*. Stockholm: Södermlams stadsdelsförvaltning och Trafikkontoret Stockholms stad.

Blomberg Å, Johansson M, Kempendahl K, Mehlis K (2009). *Parkplan Södermalm - Del 2*. Stockholm: Södermlams stadsdelsförvaltning och Trafikkontoret Stockholms stad.

Boverket och C/O City

Boverket (2010). *Plats för trygghet: inspiration för stadsutveckling. 1. uppl.* Karlskrona: Boverket

Boverket & Movium (2015) *Gör plats för barn och unga!* Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga.pdf>

Bokalders, Varis & Block, Maria (2014). Urbana ekosystemtjänster: låt naturen göra jobbet. [Stockholm]: c/o City. Tillgänglig: <https://insynsverige.se/>

documentHandler.ashx?did=1797649 (Hämtad: 2016-03-23)

Firth, Daniel (2012). *Framkomlighetsstrategin*. Stockholm: Trafikkontoret, Stockholms stad

Friman, Helena & Söderström, Göran (2008). *Stockholm: en historia i kartor och bilder*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Gångplan för Stockholm 2014-10-20 Remisshandling (2014). Stockholm: Trafikkontoret, Stockholms stad

Göteborgs stad (2014). *Parker och naturområden riktlinjer för jämställdhetsarbete*. Göteborg: Göteborgs stad. Tillgänglig: https://goteborg.se/wps/wcm/connect/7857827d-cb5c-4a37-a598-461e8fc9db6c/Parker+och+naturomr%C3%A5den_Riktlinjer+f%C3%B6r+j%C3%A4mst%C3%A4lldhetsarbete.pdf?MOD=AJPERES

Johansson, Ingrid & Schönback, Hedvig (red.) (2014). *Alla tiders Stockholm*. Stockholm: Stockholmia

Klaesson, Lennart (2008). *Stockholm - en stad för alla: handbok för utformning av en tillgänglig och användbar miljö*. Stockholm: Trafikkontoret, Stockholms stad

Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm (2015). *Skillnadernas Stockholm*. Stockholm: Stockholms stad.

Kommittén för stockholmsforskning (1998). *Stockholms årsringar*. Stockholm: Stockholmia

Lekplats för alla- program för handikappsanpassning av lekplatser i Stockholms stad (2000). Stockholm: Gatu- och fastighetskontoret

Lindahl, Ulf (red.) (2003). *Träd i Stockholm: en guide till stadens träd och om deras betydelse för vår miljö*. Stockholm: Gatu- och fastighetskontoret, Stockholms stad

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2017). *Vägledning för skyfallskartering- tips för genomförande och exempel på användning*. Karlstad: MSB Tillgänglig: <https://www.msb.se/RibData/Filer/pdf/28389.pdf>

Nationella generationsmål och miljö kvalitetsmål (red.) (2016). Tillgänglig: <http://www.miljomal.se/> (Hämtad: 2016-03-07)

Parkskötsel (2015). Stockholms stad. Tillgänglig: <http://www.stockholm.se/KulturFritid/Park-och-natur/Parker/Parkskotsel/> (Hämtad 2016-04-14)

Stadsmuseet (2017). *Stigbergsparken, östra Södermalm. Antikvarisk förundersökning*. Stockholm: Stadsmuseet.

Stockholms stad (2018). *Översiktsplan för Stockholm*. Stockholm: Stockholms stad. Tillgänglig: <https://vaxer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/>

Stockholms stad (2018). *Grönare Stockholm- Riktlinjer för planering, genomförande och förvaltning av stadens parker och naturområden*. Stockholm: Stock-

holms stad. Tillgänglig: <https://xn--vxer-loa.stockholm/globalassets/tema/utemiljo/gronare-stockholm-faktasida/trk277-gronare-stockholm-a4.pdf>

Stockholms stad (2016). *Vision 2040 - Ett Stockholm för alla*. Stockholm: Stadsledningskontoret. Tillgänglig: <https://stad.stockholm/globalassets/om-stockholms-stad/politik-och-demokrati/styrande-dokument/vision-2040-ett-stockholm-for-alla.pdf>

Stockholms stad (2014). *Bergsformationer på Södermalm, Stockholm*. Stockholm: Stockholms stad.

Stockholms stad (2017). *Program för ett jämställt Stockholm 2018–2022*. Stockholm: Stadsledningskontoret.

Stockholms stad (2016). *Stockholm stads miljöprogram 2016-2019*. Stockholm: Stockholms stad

Riksantikvarieämbetet (2017). *Riksintressebeskrivningar, Stockholm*. Tillgänglig: https://www.raa.se/app/uploads/2018/08/AB_riksintressen.pdf

Stadsbyggnadskontoret (2001). *Stockholms byggnadsordning: ett förhållningssätt till stadens karaktärsdrag*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad

Stockholm Vatten och avfall (2018). *Hur mår Årstaviken?* Stockholm: Stockholms stad.

Stockholms stad (2007). *Barns tillgång till lekområdet- Analyser av faktiskt gångavstånd från bostäder, förskolor och grundskolor i Stockholms stad*. Stock-

holm: Miljöförvaltningen. Tillgänglig: http://miljobarometern.stockholm.se/content/docs/tema/natur/barns_tillgang_till_lekomraden.pdf (Hämtad: 2016-03-07)
Stockholms stad (2012). *Cykelplan*. Stockholm: Trafikkontoret, Stockholms stad.

Regionplanekontoret (2009). *Tätare Stockholm- Analyser av förtätningspotentialen i den inre storstadsregionens kärnor och tyngdpunkter*. Stockholm: Stockholms läns landsting. Tillgänglig: http://www.spacescape.se/wp-content/uploads/2015/05/projektrapport_tatare_stockholm_090419.pdf (Hämtad: 2016-05-12)

Stockholms stad (2017) *Statistik om Stockholm, Områdesfakta*. Stockholm: Stockholms stad. Tillgänglig: <http://statistik.stockholm.se/omradesfakta> (Hämtad: 2019-03-14)

Ståhle, Alexander (2000). *Sociotophandboken - Planering av det offentliga uterummet med Stockholmarna och sociotopkartan*. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad

Tillgänglighetsinventeringen

Stadsbyggnadskontoret & Gatu- och fastighetskontoret (2004). *Stockholms grönkarta- ett planeringsunderlag för grönstrukturen Stadsdelsområdet Södermalm*. [Kartografiskt material]: Landformer av betydelse för stadens karaktär. Stockholm: Stadsbyggnadskontoret & Gatu- och fastighetskontoret, Stockholms stad

Stockholm Vatten (2015). *Skyfallsmodellering för*

Stockholms stad - Simulering av ett 100-årsregn i ett framtida klimat. Tillgänglig: <http://miljobarometern.stockholm.se/content/docs/tema/klimat/skyfall/skyfallsmodellering/Skyfallsmodellering-Huvudrapport-SVAB-inkl-bilagor.pdf>. Hämtad: 2018-12-06

Uppsala kommun & Upplandstiftelsen (2015). *Skolor och förskolors användning av närnatur- Undersökning av hur Uppsalas skolor och förskolor använder stadens gröna utemiljöer*. Tillgänglig: http://www.upplandsstiftelsen.se/UserFiles/Arkiv_publicationer/Friluftsliv/Rapport_Skolnara_natur_150911_OP_Uppsala_-_redigerad.pdf (Hämtad: 2016-02-08)

Foton, kartor och illustrationer

Tagna eller framtagna av White arkitekter om inget annat anges.

**Stockholms
stad**

Södermalms
stadsdelsförvaltning

